

PATRONAT REIAL SOBRE BENIFETS ECLESIASTICS A LA CORONA CATALANO-ARAGONESA

PRIM BERTRAN I ROIGÉ

Entre els drets de la casa reial catalano-aragonesa a diversos llocs de la Confederació hi havia el de nomenament d'una sèrie de benifets eclesiàstics, la dotació dels quals havia estat —en general— realitzada per algun membre de la família reial i amb finalitats o dedicacions específiques per a cada cas.

Aquests nomenaments podien correspondre a serveis que havien de realitzar determinats clergues en palaus, castells o dependències reials i mantenir-hi el culte de forma digna i continuada, com corresponia a la qualitat del lloc (cas de la Suda de Lleida, de l'Aljaferia de Saragossa, etc.), o senzillament a capellanies i/o escolanies creades en esglésies diverses, tan vinculades amb la clerecia regular com la secular. Per raó del dret de presentació i pel fet de la dotació comtal o reial, a la baixa edat mitjana hi hagué un control minuciós dels nomenaments per part dels administradors del Reial Patrimoni, ja que se'ls considerava dotats i pagats amb béns i rendes reials. Tot i que sovint no coneixem l'origen i les fundacions d'aquests benifets eclesiàstics, se'n pot constatar l'exercici del nomenament i el control realitzat per part dels gestors del patrimoni i drets reials. Sovint, aquests nomenaments o presentacions no expliciten les càrregues inherents ni les obligacions de les capellanies, encara que és òbvia la celebració dels oficis, la dignitat i la continuïtat en les celebracions del culte diví, l'administració dels sagraments,

les pregàries per la família comtal i els seus avantpassats, entre altres.¹

A darreries del segle XVI, i per motius que no hem pogut escatir, però que caldria relacionar amb les reformes de Trento, s'inventariaren tots aquests drets reials de patronatge i presentació sobre els benifets. El registre —del fons de Batllia General— en el qual hem trobat la relació de l'apèndix transcriu també diversos documents de presentació de benifets —precisament els més antics—, potser per justificar els drets de la casa comtal i les notícies més antigues de la fundació o de la pràctica de la presentació de diversos candidats.

En qualsevol cas es tracta d'una relació que suposem completa, i deixa anotada al marge la cessió dels antics drets de presentació a mans dels bisbes ordinaris de les respectives diòcesis, o bé reservada al comte-rei.

Els beneficis relacionats són diversos, pel lloc on estan destinats i també diversos quantitativament segons els territoris i ciutats de l'antiga Confederació. Al regne d'Aragó, destaquen els benifets de la ciutat de Saragossa: a l'Aljaferia o palau reial, a la catedral, a l'església del Pilar, a Sant Joan dels Panetes i a Santa Engràcia. A més, les dignitats abacials de San Victorián y de Montearagón, així com els beneficis de les capelles castrals de Borja i Barbastre.

Al regne de València s'hi poden destacar la rectoria i sis benifets del palau reial de la ciutat de València, els benifets de les capelles castrals d'Alacant i de Xàtiva, o el del monestir de Santa Clara.

Als bisbats catalans, l'abundor de dotacions de benifets per part dels comtes-reis —o el seu control— va ser més considerable. Hi excel·leix el nombre dels creats i conservats al bisbat de Barcelona, especialment a la ciutat de Barcelona. Hi destaquen els benifets de la capella del palau reial major, dedicada a santa Àgata, o la porció canonical que pertoca a la seu barcelonina.²

Tanmateix, l'altre bisbat amb una presència rellevant de dotacions

1. Vid. AVRIL, Joseph: *En marge du clergé paroissial: les chapelains de chapellenies (fin XIIe-XIIIe siècles)*, *Le clerc séculier au Moyen Age*. XXIIe Congrès de la S.H.M.E.S. (Amiens, juin 1991), Publications de la Sorbonne, (Paris 1993), pàgs. 121-133. També cal veure BAUCCELLS I REICH, Josep: *L'Església de Catalunya a la baixa Edat Mitjana*, «Acta mediaevalia» (Barcelona), 13 (1992), pàgs. 427-442.

2. Sobre els benifets de la catedral barcelonina cal veure FÀBREGA I GRAU, Àngel: *La vida quotidiana a la catedral de Barcelona en declinar el Renaixement. Any 1580*, Reial Acad. Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Barcelona, 1978, espec. pàgs. 26-27.

i amb dret de presentació, fou el d'Elna, i en concret a la capella del castell de Perpinyà. En un tercer lloc quedarien el nombre de fundacions de la zona insular del regne de Mallorca, en gran part part creades —com les d'Elna— pels seus reis privatus.

Creiem que el document pot il·lustrar la importància de les fundacions reials, sobretot al voltant del segle XIV, i la seva desigual distribució en els antics territoris de la Confederació catalano-aragonesa, a més de l'heterogènia adscripció d'aquests benifets. El llistat no fa referència ni a la dotació ni a les rendes adscrites ni al seu estat en el moment de redactar l'inventari. Pensem que, precisament, devia fer-se en el context de Trento i per reordenar i aclarir els drets reials, alguns dels quals foren cedits —quan hi ha l'anotació marginal, en cursiva— als bisbes de les diòcesis respectives.

DOCUMENT

A.C.A.: B.G., reg. 448, fols. 2 r.-6r.

Memorial dels beneficis del senyor Rey de Aragó.

En Aragó

Primo en la Aliaferia de Çaragoça: 2 beneficis [*ad omnem dispositionem domini Regis*].

En la yglesia de la dita Aljafaria: 1 benefici.

En la yglesia de Santa Maria Maior de Çaragoça: 1 benefici.

Beneficium sanctorum Laurentii et Vincentii coniunctum in ecclesia Sancte Marie del Pilar civitatis Caesaraugustae, cuius ius patronatus ad Regem pertinet: 1 benefici.

En la sglesia de Sant Juan de Çaragoça: 1 benefici.

En la yglesia de Sancta Engratia de Çaragoça: 2 beneficis [*ad totalem regiam dispositionem*].

La abbadia del monestir de Sant Victorian, est de iure patronatus domini Regis, abbatissa monasterii sancti Victoriani.

En la yglesia del lloch de Rucapello: 1 benefici.

En la yglesia del lloch de Osia: 1 benefici.

En la yglesia del lloch de Fariza: 1 benefici [*ad presentandum episcopo Segentensi*].

En la yglesia de Santa Elena, situada en lo terme de Biescas de Sobiran: 1 benefici.

En la yglesia del castell de Alcoleia: 1 benefici [*ad presentandum episcopo Ilerdensi*].

En la capella del castell de Alcedaçielo: 1 benefici.

En la yglesia del castell de Barbastro: 1 benefici [*ad presentandum episcopo Oscensi*].

La rectoria de la yglesia del lloch de Amincala, en la Ribera de Cynca, en Osca: 1 benefici.

En la dita yglesia del castell de Barbastre, altre benefici instituit per mossèn Manuel d Entença: 1 benefici [*ad presentandum episcopo Ilerdensi*].

En la yglesia de Sant Salvador del Port, de Montsó: 1 benefici.

En Jaca

En la yglesia del monastir de les monges del Orde de Sant Agostí: 1 benefici [*ad presentandum episcopo Oscensi*].

En la yglesia de Santa Maria de Solis, en Osca: 1 benefici [*ad presentandum episcopo Oscense, ad omnimodam dispositionem domini Regis*].

En la capella del castell de Borja: 1 beneficiat.

La abadia del monastir de Munt aragó: abbadia.

En València

Primo la rectoria de la capella del palau reial de València: rectoria.

En la dita yglésia del real de València: 6 beneficiats [*ad omnem regiam dispositionem*].

En la dita església del real de València: 2 escolanies.

Beneficium capellae Sanctae Mariae et beatorum Iohannis Baptistae et Evangelistae, constructae in regali Valenciae: 1 beneficium [*ad omnem dispositionem regiam*].

En la yglésia de Sant Joan Hierosolimitani de València: 1 benefici [*ad presentandum episcopo Valentino*].

En la seu de València, lo benifet de Sant Jaume: 1 benifet.

En lo monestir de Santa Clara de València: 1 benefici.

En la yglésia del monestir de la Çaydia: 1 benefici [*ad omnem regiam dispositionem*].

En la yglésia de la Santa Maria de la Çaydia: 1 benefici [*ad presentandum episcopo Valentino*].

Lo archiprestat de la capella de Sant Christòfol: 1 benefici [*ad omnem regiam dispositionem*].

En la yglésia del castell de Xàtiva: 1 benefici [*ad totalem regiam dispositionem*].

En la yglésia de Sant Miquel de Liria: 1 benefici [*ad omnem regiam dispositionem*].

En lo altar maior de la yglésia de Sogorb: 1 benefici [*ad presentandum episcopo Segobricensi*].

Item invenitur del senyor en Jaume antich donà una canongia a Bernat de Caulers, prevere, en la yglésia o monestir de Sant Vicenç de València: 1 canongia.

En la yglésia del castell de Alacant: 1 benefici.

En la yglésia de Sant Joan del mercat, de València: 1 benefici.

En Catalunya.**En [el bisbat de] Barcelona**

Primo, reb lo senyor Rey en la seu de Barcelona, canonical porció quotidianiament, com un altre canonge de la dita seu: porció canonical.³

Lo senyor Rey acostume de metre tres pobres en la almoyna de la dita seu, los quals reben llur porció axí como los altres: 3 pobres.⁴

En la yglésia del Palau maior de Barcelona: 6 beneficiats [*ad omnimodam dispositionem regiam*].

En la dita yglésia del Palau: 2 escolanies.

3. El rei Pere el Cerimoniós va prendre possessió d'aquesta canongia el 22 d'abril de 1338. El rei Martí I va oferir-la a Gabriel Gombau, i Joan II (22.XII.1465) la cedí a l'abat de Santes Creus. (fol. 13 r.).

4. El privilegi de nomenar tres pobres per part del Rei data del 1325 (fol. 13 v.).

En la dita yglésia, en lo altar de Sant Jordi,⁵ un benefici, e altre en lo altar de Sant Reyner⁶ i de Santa Venera: 2 beneficiats [*ad omnem regiam dispositionem*].

En la yglésia del Temple, del Palau menor real de Barcelona: 1 beneficiat [*ad omnem regiam dispositionem*].

En la seu de Barcelona, en la capella de Sant Blay:⁷ 1 beneficiat [*ad assignandum et presentandum episcopo Barchinonensi*].

En la dita seu, en la capella de Jesuchrist:⁸ 1 benefici.

En lo monestir de Santa Clara de Barcelona, en lo altar de Sant Miquel: 1 benefici⁹ [*ad totalem regiam dispositionem*].

En la yglésia de Valldonzella: 1 benefici [*ad presentandum episcopo Barchinonensi*].

En la seu de Barcelona, en la capella del Sant Sepulcre: 1 benefici¹⁰ [*ad presentandum episcopo Barchinonensi*].

En la dita seu, una capella de Santa Catherina, una capellania: capellania.

En la yglésia de Molins de Rei: 2 beneficis.

En la yglésia de Sancta Maria Magdalena, del lloch apellat citjar, en lo terme del castell de la Primia: 1 beneficiat.

En lo castell de Serveró: 1 capellania.

En la yglésia de Santa Maria de la Jultrú, de Vilanova de Cubelles, del bisbat de Barcelona: 1 beneficiat [*ad omnimodam realem dispositionem*].

En lo castell de Garraf: 1 beneficiat [*ad presentandum episcopo Barchinonensi*].

En lo monestir dels frares dels sachs, de Barcelona: 1 capellania [*ad presentandum episcopo Barchinonensi*].

En la capella de Santa Maria, de la casa de Valldaura, té lo fill de Macip, scrivà de manament: 2 beneficis [*ad omnimodam regiam dispositionem*].

En la yglésia de Castellví de Rosanes: 3 beneficiats [*ad totalem dispositionem regiam*].

En la capella de Santa Maria del Portal Nou: custòdia.

En la capella del castell de Muncada: rectoria [*ad omnimodam dispositionem*].

En la yglésia de Santa Maria del Pi de Barcelona, la capellania de Santa Maria Magdalena: capellania.

En lo Castellvell o Castellví de Rosanes: rectoria.

5. Al segle XVI va passar a percebre l el prior i el convent de la Mercè, ubicats en aquest palau.

6. El rei Pere el Cerimoniós hi va presentar Arnau Ferrer i Francesc Fàbregues, el 5 de juliol de 1347 (fol.).

7. Fundat el 7 de maig de 1295, per Ponç Ramon, canonge de Barcelona. Deixà el patronatge al Comte de Barcelona.

8. Creat per la reina Elionor, muller d Alfons el Benigne.

9. Fundat per la reina Elionor, el dia 1 de desembre de 1363 (fol. 14 r.).

10. Creat per l infant Martí, el 26 de novembre de 1390 (fol. 12 v.).

Bisbat de Girona

- En la yglésia del castell de Pals: 1 benefici [*Mossèn Colom*]
- En lo monestir de Vilabertran: 1 benefici [*ad presentandum episcopo Gerundensi*].
- En la yglésia de Torroella de Mongrí: 3 beneficis.
- En la yglésia de Castel follit: 2 beneficis.
- En la yglésia del castell de Cornellà: 1 benefici.
- En lo castell de Monells, sots invocació de Sant Jaume, un benefici, lo qual està a presentació del castell de Monells: 1 benefici.
- En la yglésia del castell de Fornells: 1 capellania.
- En la capella de Santa Maria de Fornells: 1 benefici.
- En la yglésia de Sant Esteva de la mar: 2 beneficis.
- En lo monestir de Sant Pere Arbesalú: 1 presbiterat.

Comtat d'Empúries

- En la plaça de la vila de Castelló d'Empúries, benifet de Santa Margarida: 1 benifet.
- En la yglésia del castell de Cadaquès: 1 benifet.
- En la yglésia del castell de Bellcayre: priorat.
- En la yglésia parrochial de Santa Maria de la vila de Castelló d'Empúries: 1 beneficiat.
- En la yglésia de dita vila de Castelló, en la capella de Sant Nicholau: 1 benifet.
- En la capella del castell de Monells: 1 benifet.
- En la capella de Sant Eusebi, construyda dins la parròquia de Empúries: 1 benifet.

Bisbat de Tortosa

- En la yglésia de Santa Maria del castell de Tortosa:¹¹ 1 benefici, [*ad totalem dispositionem regiam*].
- En la yglésia del Ospital de la Font del Perelló:¹² 1 benefici.
- En la seu de Tortosa: 1 benifet [*ad presentacionem regiam et ad collationem episcopi Dertusensis*].

11. No hi ha referència de la fundació, La primera presentació de la qual hi ha constància és del 19 de gener de 1367, per part del rei Pere el Cerimoniós, a favor de Pere Narbonès.

12. L'Hospital fou fundat el 3 de març de 1325 per Jaume II. La primera presentació coneguda a aquest benifet fou feta per Pere el Cerimoniós, el 4 de febrer de 1371, a favor de Felip de Sabater.

Archebisbat de Tarragona

En la seu de Tarragona: 1 beneficiat.

En la yglésia del castell de Tarragona:¹³ 1 beneficiat [*ad presentandum archiepiscopo Tarrachonensi*].

En la yglésia del lloch de Cambrils:¹⁴ 1 benefici [*ad presentandum archiepiscopo*].

En lo convent del monestir de la vila de Valls:¹⁵ un monjo.

Bisbat de Lleyda

En la yglésia del castell de Lleyda, rectoria:¹⁶ 1 benifet.

En la mateixa yglésia, quatuor presbiteratus: 4 presbiterats.

En la capella del castell real de Fraga: 2 scolanies.

En la yglésia de Santa Maria del lloch de Castelló del Pont, diocesis Ilerdensis: capellania.

En la capella del castell del lloch de Alòs:¹⁷ 1 benefici.

Bisbat de Vich

En la yglésia de Santa Maria de Cabrera:¹⁸ 1 benefici.

En lo Spital del monestir de Xixena:¹⁹ 3 beneficis.

Bisbat d'Urgell

En lo lloch de Copons, la rectoria de Sant Cosme i Sant Damià: rectoria [*ad presentandum episcopo Urgellensi*].

En la yglésia del lloch de Anaia, de Puicerdà: 1 benefici.

13. Hi ha presentació des del 27 de novembre de 1356, en la persona de Joan de Spera, per part de Pere el Cerimoniós.

14. No hi ha referència a fundació, només a la presentació a favor de Bartomeu Oliver, el 18 d'abril de 1360, per part del rei Pere el Cerimoniós.

15. No hi ha cap testimoni ni documentació sobre la fundació d'aquest monestir, ni tampoc cap referència a col·lació del benifet.

16. Fundat per Pere el Cerimoniós, el 23 de gener de 1346. Els primers obtentors coneguts foren Ramon Satorra (1349) i Joan Calaf (1352).

17. El 18 de juliol de 1426, els comtes-reis varen vendre el lloc d'Alòs, amb tots els drets i jurisdiccions, al capítol de canonges d'Urgell.

18. No es coneix la fundació del benifet, però sí la primera presentació, del 20 de gener de 1370.

19. Erròniament s'inclou aquest monestir de santjoanistes dins del bisbat de Vic, quan pertanyia al bisbat de Lleida, i hi ha pertangut fins l'any 1996, en què, per pressions polítiques, ha passat (malauradament i desencertada) al bisbat de Barbastro-Montsó.

Rectoria ecclesiae Sancti Stephani de la Pera, in Ceritania.²⁰

La rectoria de la parròquia de Sant Jaume de Nauja, en Cerdania, diocesis Urgellensis: rectoria.

En la yglesia del Castell Lleó, de Vall d'Aran: 1 benifet [ad presentationem episcopo Convenarum].²¹

Perpinyà e bisbat d'Elna

Primo, la rectoria de la yglesia de bell castell de Perpinyà: 1 rectoria.

En la yglesia del castell de Perpinyà: 6 beneficiats.²²

En la dita yglesia, dues scolanies: 2 scolanies.

En la yglesia de Sanct Joan Baptista de Perpinyà: 1 benifet²³

[ad presentationem episcopo Elnensi].

En la yglesia de Sant Jaume de Perpinyà: 1 benifet²⁴ [ad praesentationem eiusdem episcopi].

En la yglesia de Madona del Pont de Perpinyà: 1 benifet²⁵ [ad presentationem eiusdem episcopi].

En la yglesia de Santa Maria la Real de Perpinyà: 1 benifet²⁶ [ad presentationem eiusdem episcopi].

En la yglesia de Sant Matheu de Perpinyà: 1 benifet²⁷ [ad presentationem eiusdem episcopi].

En la yglesia del lloch de Bastida, en Rosselló: 1 benifet.²⁸

En la yglesia del lloch de Torrelles, en Rosselló: 1 benifet.²⁹

En la yglesia del castell de Mallo: 1 benifet.³⁰

20 No es coneix la fundació, només la primera presentació coneguda, del 22 de gener de 1365, a favor de Pere de Puigcerdà, per part del rei Pere el Cerimoniós.

21. Fins al 1805, la Vall d'Aran va pertànyer al bisbat de Sant Bertran de Comenge.

22. Creats per Jaume II i Sanç, reis de Mallorca (fol. 22 r.). El primer clergue conegut que fou presentat a aitals benifets fou Ramon Gueita, el 19 de desembre de 1351, per Pere el Cerimoniós.

23. Creat per Jaume II de Mallorca, el 22 de juny de 1266, dotat amb una renda de 300 s. sobre l'escrivania de Perpinyà (fol. 22 v.).

24. Creat per Jaume III de Mallorca. Confirmat per Pere el Cerimoniós el 15 de novembre de 1345 (fol. 23 r.).

25. Es tracta d'un benifet sota l'advocació de la Santíssima Trinitat. El 1347 en fou beneficiari Benet Soler, per presentació de Pere el Cerimoniós.

26. La primera presentació coneguda a aquest benifet és la de Benet Font, el 3 de desembre de 1361 (fol. 24 r.).

27. Ibid., a favor de Bertran Baró, el 12 de juliol de 1358 (fol. 23 v.).

28. Ibid., a favor de Blai, el 22 de juliol de 1346 (fol. 24 v.).

29. Ibid., a favor de Lluç, fill de Bernat Lluç, de Perpinyà, el 25 de maig de 1352 (fol. 24 r.).

30. Pertany al bisbat de Girona. Alfons III hi presentà Ramon de Mir, el 18 d'abril de 1334 (fol. 24 v.).

En la yglésia de les sots-menorettes de Perpinyà: 1 benifet³¹ [*ad presentacionem episcopo Elnensi*].

En la yglésia del lloch de Seret: 1 benifet.

En la yglésia del castell de Rodes: 1 benifet.

En la yglésia del lloch de Panera, en Rosselló: 1 benifet.

En la yglésia del castell de Curtiani (Corçà?): 1 benifet.

En la yglésia de Santa Maria Magdalena, en la vila vila de Perpinyà: 1 benifet³² [*ad presentacionem episcopo*].

En lo castell del Hormera: 1 benifet [*ad presentacionem eiusdem episcopo Elnensi*].

En la yglésia del castell de Luna: 1 benifet.

En la yglésia del castell de Canet: 1 benifet.³³

En la yglésia del castell de Tautavull: 1 benifet.³⁴

La capellania de Sant Salvador, instituyda en la rocha de Barbetes: capellania.

En la capella de Sant Joan de Barres, del terme de la vila de Salces: 1 benifet [*ad presentacionem episcopo Elnensi*].

En la yglésia de Santa Maria de Salces: 1 benifet.

En la yglésia del lloch de Isach: 1 benifet.

En la yglésia de Santa Maria de Prats de Molló: 1 benifet.

En Mallorca

Primo, en lo castell de la ciutat de mallorca: rectoria [*ad omnem regiam disposicionem*].

Scolania capellae predicti castri: scolania.

En l'altar maior de la yglésia de Sant Miquel: 1 benefici [*ad presentacionem episcopi Maioricensis*].

En lo hospital de Simó Sans: 1 benefici [*ad regiam disposicionem*].

En la capella de Sancta Fe: 1 benefici [*ad regiam disposicionem*].

En la yglésia de Santa Creu: 1 benifet.

En la yglésia de Santa Maria, en la seu de Mallorca: 1 benifet.

En lo spital de Sancta Eulàlia, en la plaça de Sanct Andreu de Mallorca: 1 benifet.

31. Benifet fundat per la reina Esclaramunda, muller de Jaume II de Mallorca, el 1270. Fou confirmat per Pere el Cerimoniós, el qual hi presentà Pere Andreu, el dia 1 d'octubre de 1361 (fol. 24 r.).

32. Fundat pel rei Saç I de Mallorca. Confirmat per Pere el Cerimoniós, el 15 de novembre de 1345 (fol. 24 r.).

33. Benifet sota l'advocació de Santa Maria Magdalena. La primera presentació coneguda fou feta per Pere el Cerimoniós, a favor de Joan Auperi, el 12 de novembre de 1351 (fol. 25 v.).

34. La primera presentació coneguda fou feta a favor de Raimon Mir, el 1353 (fol. 26 r.).

En la yglésia parrochial de Santa Eulàlia de Mallorca: 2 benifets [*ad regiam dispositionem*].

En la parròchia de Anano [Alaró?]: 1 benifet [*ad presentacionem episcopi Maioricensis*].

En lo castell de Cap de la Pera: 1 benifet [*ad omnem regiam dispositionem*].

En lo castell de Bellver: 2 benifets [*ad omnem regiam dispositionem*].

En la capella de Santa Maria de Puig del Eno: 2 benifets.

En la capella de la Trinitat de la seu: 2 benifets [*ad presentandum episcopo*].

En la capella de tots los màrtirs, en la seu [*ad presentandum episcopo*].

En la capella de Sant Honorat, en la seu: 1 benifet [*ad presentandum episcopo*].

En la yglésia parrochial de Sant Miquel: 1 benifet [*ad presentandum episcopo*].

En Menorca

La prepositura de la yglésia de la vila de la Ciutadella de la illa de Menorca: prepositura [*ad presentandum episcopo Maioricensi*].

En la capella del castell de Santa Àgata: 1 benifet [*ad omnem regiam dispositionem*].

La rectoria de Mahó.

En Cerdanya

En la capella de Sant Cantini, del castell de vila de sglésies desigono in Sardinia: 1 benifet.

